

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Ad Martyras.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Deinde ut non eos conferret, quod segregati sunt à mundo; quippe qui carcer sit gra-
uior, quique iudicia non Proconsulis, sed Dei sustineat; cuique etiam extra carcerem Chri-
stianus renunciauit, in quo etiam caro non amittit quæ iusta sunt per Agapen fratrum,
& quod hoc illis carcer præstet, quod eremus Prophetis.

II.

Etsi autem molestus sit, vocatos esse nos ad militiam Dei viui, cum in sacramenti, ba-
ptismi nempe, verba respondimus. Militum itaque exemplo agonem subeant, in quo Ago-
nothetes Deus, Xystarches Spiritus sanctus, corona aternitatis brabium, Epistates Christus
Jesus, qui eos spiritu vnixerit, & ad hoc scamma produxerit.

III.

Neque sibi blandiantur, quia caro infirma est. addidit enim Dominus spiritum prom-
ptum esse debere; qui proinde, timeat licet caro, gladium, crucem, rabiem bestiarum, &
summam ignium pœnam, contraponat sibi, acerba licet ista, à multis tamen nec viris tan-
tum, sed & feminis aequo anima accepta, immò & vltro appetita fama & gloriæ caussa;
exempli gratia, Lucretia, Mutij, Heracliti, Empedoclis, Peregrini, Didonis, vxoris
Hasdrubalis, Reguli, Cleopatra meretricis Atheniensis & Lacedæmonum.

III.

Immo & affectationis morbo à gladiatoribus omnia seuitia & cruciatus certamina
conculcari, qui Christianos confundent in die iudicij, si reformident pati pro veritate in sa-
lutem.

V.

Denique conuertantur ad ipsam conditionis humanæ contemplationem, in qua constan-
ter adenda sunt, quæ etiam inuitis accidere solent, incendij, ferarum, latronum pericula;
maximè iis ipsis temporibus, quibus hominis (nempe Imperatoris) caussa, inopinatos nata-
libus, dignitatibus & atatibus exitus multi referebant.

VI.

Ceterum librum hunc more suo imitatus est B. Cyprianus Epistolis ad Martyras &
Confessores varios 7. 9. 16. 25. 56. 77. & 81. tum libris de Exhortatione & de Laude
Martyrij. Immo verba quedam transcripserunt ex v. capite, & B. Cypr. Epist. 2. ad
Donatum, & S. Hieronymus Epistolis ad Demetriadem de Virginit. ac ad Saluinam de
Viduit. atque ad Heliodorum verba cap. 3. & 4. & alibi alia, vi infra latius. Denique
iam olim tamquam Tertulliani visus & lectus est à Trithemio & Politiano, & editus à
Rhenano ex Paterniacensi ac Gorziensi primùm cod. cum Scholiis, deinde & Adnota-
tionibus. Quibus nunc & nostras adiecimus, & ex tribus exemplaribus Vaticanis po-
stremum castigauimus.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI AD MARTY- TYRAS LIBER.

INTER carnalis alimenta benedicti Martyres designati, quæ vobis
& domina mater Ecclesia de vberibus suis, & singula fratres de ope-
ribus suis propriis in carcerem subministrant, capite aliquid & à nobis,
quod faciat ad spiritum quoque educandum. Carnem enim saginari,
& spiritum esurire non prodest. Imò si quod infirmum est, curatur: æ-
què quod infirmius est, negligi non debet. Nec tantus ego sum, vt vos
alloquar. Veruntamen & Gladiatores perfectissimos non tantum magistri & prapofiti
sui, sed etiam idiotæ, & superuacue quique adhortantur de longinquo, vt sæpè de iplo po-
pulo dictata suggesta profuerint. In primis ergo benedicti, nolite contristare Spiritum
sanctum, qui vobiscum introiit carcerem. Si enim non vobiscum nunc introisset, nec vos
illic hodie fuissetis. Et ideo date operam, vt illic vobiscum perseueret: ita vos inde perdu-
CAP. I. Ephes. 4.

TULLIANUS
Ann. etati onibus
MELLI.
A V
J6.

cat ad Dominum. Domus quidem diaboli est & carcer, in qua familiam suam continet. Sed vos idem in carcerem peruenistis, ut illum etiam in domo sua conculcetis. Iam enim foris congressi conculcaueratis. Non ergo dicat: In meo sunt, tentabo illos vilibus⁹ odiis, affectionibus, aut inter se dissensionibus. Fugiat conspectum vestrum, & in ima sua delictionibus, aut inter se dissensionibus. Fugiat conspectum vestrum, aut effumigatus. Nec illi tam sciat, contractus & torpens, tanquam coluber excantatus, aut effumigatus. Nec illi tam bene sit in suo regno, ut¹¹ vos committat: sed inueniat munitos, & concordia armatos: quia pax vestra bellum est illi. Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, à¹² martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et idem eam etiam propterea in vobis habere, &

CAP. II. fouere, & custodire debetis: ut si forte & aliis prestare possitis. [¹³ Cetera aequè animi impedimenta vsque ad limen carceris deduxerint vos, quousque & ¹⁴ parentes vestri. Exinde segregati estis ab ipso mundo. Quanto magis à seculo rebusque eius? Nec hoc vos consternet, quod segregati estis à mundo. Si enim recogitemus ipsam magis mundum carcerem esse, exisse¹⁵ vos à carcere, quam in carcerem introisse intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excæcant. Grauiores catenas induit mundus, quæ ipsas animas hominum constringunt. Peiores immunditias expirat mundus, lides hominum. Plures postremo mundus reos continet, scilicet vniuersum hominum genus. Iudicia denique non ¹⁶ Proconsulis, sed Dei sustinet. Quo vos benedicti de carcere in ¹⁷ custodiarium si forte translatos existimetis. ¹⁸ Habet tenebras, sed lumen estis ipsi. Habet vincula, sed vos soluti Deo estis. ¹⁹ Triste illic expirat, sed vos odor estis suauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, sed vos estis de iudicibus ipsis iudicaturi. Contristetur illic, qui fructum seculi suspirat. ²⁰ Christianus etiam extra carcerem seculo renuntiauit, in carcere autem etiam carceri. Nihil interest vbi sitis in seculo, qui extra seculum estis. Et si aliqua amisistis vitæ gaudia, negotiatio est aliquid amittere ut maiora lucreris. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod Deus martyres inuitat. Ipsam interim conuersionem seculi & carceris comparemus, si ²¹ non plus in carcere spiritus acquirit, quam carcerem amittit, imò & quæ iusta sunt, caro non amittit ²² per curam Ecclesiæ, & ²³ agapen fratrum & insuper quæ semper vitia fidei, spiritus adipiscitur. ²⁴ Non vides alienos Deos, non imaginibus eorum incurris, ²⁵ non solennes Nationum dies ipsa commixione participas, non nidioribus spurcis verberaris, non ²⁶ clamoribus spectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium carceris: ²⁷ non in loca libidinum publicarum oculi impingunt: vacas à scandalis, à **tentationibus**, à recordationibus malis, iam & à persecutione. Hoc prestat carcer Christiano, quod eremus Prophetis. Ipse Dominus in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam in secessu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet.

Marc. 1.

Luc. 4.

Matth. 17.

Marc. 9.

Luc. 2.

1. Pet. 1.

Matth. 6.

CAP. III.

cor nostrum, vbi volumus habere thesaurum. [Sit ³¹ nunc benedicti carcer etiam Christianis molestus. Vocati sumus ad militiam Dei viui, iam tunc, cum ³² in sacramenti vobis respondimus. ³³ Nemo miles ad bellum eum deliciis venit, ³⁴ nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de ³⁵ papilionibus expeditis & substrictis: vbi omnis duritia, & ³⁶ imbonitas, & insuauitas constitit. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam edificat in ³⁷ armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, ³⁸ testudinem defecando. Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expauescant: De umbra ad solem, & sole ³⁹ ad cælum, de ⁴⁰ tunica ad lorica, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. ⁴¹ Proinde vos Benedictæ, quodcumque hoc durum est, ad exercitationem virtutem animi & corporis deputate. Bonum agonem subitura estis, in quo ⁴² Agonethetes Deus viuus est: Xystarches Spiritus sanctus: ⁴³ corona æternitatis, brabium angelicæ substantiæ politia in cælis, ⁴⁴ gloria in secula seculorum. Itaque Epistates vestri agonis ad duriorum tractationem à liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in vobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut roboretur in vobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut roboretur in vobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut roboretur in vobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut roboretur in vobis.

1. Cor. 8.

Aria sperant. Et illi, inquit Apostolus, ut coronam corruptibilem consequantur. Nos autem ^{1. Cor. 9.} nam cōsecuturi, carcerem nobis pro palæstra interpretemur, ut ad stadium tribunalis benè exercitati incommodis omnibus producamur: quia virtus duritia extruitur, mollitia verò destruitur. [45 Scimus ex Dominico præcepto, quod caro infirma sit, spiritus ^{CAP. III.} promptus. Non ergo nobis blandiamur, quia Dominus consensit, carnem infirmam esse. Propterea enim prædixit spiritum promptum esse, ut ostenderet quid cui debeat esse subiectum, scilicet, ut caro seruiat spiritui, infirmior fortiori, ut ab eo etiam ipsa fortitudinem assumat. Colloquatur spiritus cum carne, de communi salute, nec iam de incommodis carceris, sed ipso agone & prælio cogitās. 46 Timebit forsitan caro gladium grauem, & crucem excelsum, & rabiem bestiarum, & summam ignium pœnam, & omne carnis ingenium in tormentis. Sed spiritus contraponat sibi & carni, acerba licet ista, à multis tamen æquo animo excepta, imò & vltro appetita, famæ & gloriæ causa, nec à viris tantum, sed etiam à fœminis, ut vos quoque benedictæ sexui vestro respondeatis. Longum est si enumerem singulos qui se gladio confecerint, animo suo ducti. De fœminis ad manum est 47 Lucretia, quæ vim stupri passa, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suæ pareret. 48 Mutius manum suam dexteram in ara cremavit, ut hoc factum eius fama haberet. Minus fecerunt Philosophi, 49 Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit. Item 50 Empedocles, qui in ignes Ætnæi montis dissiluit, & 51 Peregrinus qui non olim se rogo immisit: cum fœminæ quoque contempserint ignes. 52 Dido, cum post virum dilectissimum nubere cogeretur: Item 53 Asdrubalis vxor, quæ iam ardente Carthagine maritum suum supplicem Scipionis videret, cum filiis suis in incendium patriæ deuolauit. 54 Regulus dux Ro. captus à Carthaginensibus, cum se vnum pro multis captiuis Carthaginensibus compensari noluisse, maluit hostibus reddi, & in arcæ genus stipatus, vndique extrinsecus clavis transfixus, tot cruces sensit. Bestias fœmina libens appetiit, & vtique horridiores aspides serpentes, tauro, vel vrsu, quas 55 Cleopatra immisit sibi, ne in manus inimici perueniret. Sed mortis metus non tantus est, quantus tormentorum. Itaque cessit carnifici 56 meretrix Atheniensis, quæ confœcia coniurationis cum propterea torqueretur à tyranno, & non prodidit coniuratos, & nouissimè linguam suam comestam in faciem tyranni exiit: ut nihil agere se scirent tormenta, etsi vltra perseverarent. 57 Nam quæ hodie apud Lacedæmonas solennitas maxima est ^{2. Mact. 1. 10.} id est flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescenterum flagellis affliguntur astantibus parentibus, & propinquis, & vti perseverent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur maiore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quam corpus. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, possum dicere, modica sunt istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis & diuinæ mercedis. 58 Tanti vitreum? quanti verum margaritum? Quis ergo non libentissimè tantum pro vero habeat erogare, quantum alij pro falso? [59 Omitto nunc ^{CAP. V.} gloriæ causam. Eadem omnia seuitiæ & cruciatus certamina, iam apud homines affectatio quoque & morbus quidam animi conculcauit. Quot ociosos affectatio armorum ad gladium locat: Certè ad feras ipsas affectatione descendunt, & de morsibus & de cicatricibus formosiores sibi videntur. 60 Iam & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spatium in tunica ardente conficerent. Alij inter venatorum taureas scapulis patientissimis inambulauerunt. Hæc benedicti non sine causa Dominus in seculum admittit, sed ad nos & nunc exhortandos, & in illo die confundendos, si reformidauerimus pati pro veritate in salutem, quæ alij affectauerunt pro vanitate in perditionem. [61 Sed hæc exempla ^{CAP. VI.} constantiæ omittamus de affectatione venientis. Conuertamur ad ipsam conditionis humanæ contemplationem, ut & illa nos instruant, si quæ constanter adeunda sint, quæ & inuitis euenire consueuerunt. Quotiens enim incendia viuos cremauerunt? quotiens feræ & in syluis suis & in 62 medijs ciuitatibus elapsæ caueis, homines deuorauerunt? quot à latronibus ferro, ab hostibus etiam cruce extincti sunt, torti prius, imò & omni contumelia expuncti? Nemo non etiam hominis causa pati potest, quod in causa Dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel præsentia nobis tempora documenta sint, 63 quantæ qualisque personæ inopinatos natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætatibus suis, exitus referunt, hominis causa: aut ab ipso, si cōtra eum fecerint, aut ab aduersariis eius, si pro eo steterint.

TULLIANUS
 Annotati onibus
 AMELI.
 A V
 36

1. AD MARTYRAS. Sic legimus ex tribus Paticanis edicibus, pro eo quod erat MARTYRES. Porro non iis solis (inquit Rhenanus in Argumento huius libri) Martyrum appellationem accommodabat ea ætas, qui iam toleratis suppliciis pro Christo mortem obierant, sed & illis qui in confessione nil tormentorum atrocitate moti firmiter perstiterant, etiam si adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus, quum scribit: *Fecerunt ad nos de quibusdam beati Martyres literas. Item: Si qui libello à Martyribus accepto de seculo excederent. Sicque non modo Cyprianus Martyras appellare solet, sed & Tertullianus hoc loco. Verum sic addit, designati. Quin eos etiam hoc nomine solitos vocari indicat, qui dimissi fuissent; ut quum de Valentino inquit: Sed alium ex Martyrij prerogatiua loci potitum indignatus. & de Præxæ: Insulper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris cædium. Nec aliter Cyprianus dixit in Epistola, qua Celerinum in ordinem cleri significat adscriptum: Commematu dando nobis confessoribus suis et Martyribus gloriosis. ubi commemoratum accipit pro liberatione & dilacione, qua vita captiuo & mori parato conceditur. Equidem in sanctis quibusdam, ut ipse alibi scribit, nequaquam fuit minor confessionis virtus, sine testimonio passionis. Neque enim in confessoribus Christi dilata Martyria meritum confessionis minuire, sed magnalia diuina protectionis ostendere, docet ad Luc. Romanum Pont. scribens. Confessoris nomen in ista significatione quam exposuimus, Cypriano familiare, recentur ætas etiã nec carcerem nec tormenta perpessus attribuit. Ille verò ad Moysen & Maximum presbyteros scribens: Beati, inquit, facit prima & vna confessio. Vos totiens confitemini, quotiens rogati ut de carcere recedatis, carcerem fide & virtute prælegit. Hactenus Rhenanus. Cuius sententia nos quoque accedere quoad ad Martyras adimet, de Confessoribus non item, latius commonstrauimus. Adnot. nostris in s. Cyp. Epist. 9. qua Martyribus & Confessoribus inscribitur num. 8. In Epist. quoque 30. num. 7. Et verissima est illa mea interpretatio quoad s. Cyprianum: verum vel ex solo isto titulo patet Martyras appellari Tertulliano, non solum eos qui aut torti essent & tormenta perpessi, siue viui, siue defuncti, sed & eos, qui ut torquerentur, inclusi erant, quos peculiariter s. Cyprianus Confessores nuncupat. Neque enim toto hoc libro vlla tormentorum iam perpefforum mentio, sed dumtaxat carceris & metus panarum.*

CAP. I.

2. Inter carnis alimenta, &c.] Caput hoc primum post captam beneuolentiam Martyrum, non aliud est quam: Ad pacem & concordiam exhortatio, in qua imitatur Auctorem s. Cyp. sub finem Epist. 7. ad Rogatianum & alios Confessores, & insuper alibi locis infra citatis. Ad intellectum autem huius loci facere adnotauit Rhenanus in Adnotationibus quod inferius dicit: Imò & que iusta sunt, caro non amittit per curam Ecclesie, & agapen fratrum. Sanè D. Cyprianus epist. 37. seu 6. lib. 3. admonet presbyteros & diaconos, ut gloriose voce Domino confessis, omnis diligentia præbentur. Ibidem mox Tertullium quendam ab hoc pio officio laudat, quod videlicet circa curam corporum

captiuus Christianis non desit.

3. benedicti.] id est laudandi (inquit Rhenan.) Hæc Epistheto Martyres ornas Tertullianus, ut paulopost imprimis, ergo benedicti. Et insinuat ad mulieres: Proinde vos benedictæ. Quod Eleutherio Pont. Rom. & martyri iam defuncto lib. de præstr. adu. hæres. cap. 30. etiã adtribuit. Cyprianus Fortissimos & beatissimos subinde vocare solet, quodam loco Fortissimos & fidelissimos.

4. Martyres designati.] Designati (inquit idem) id est futuri martyres. Metaphora ab electis magistratibus sumpta, qui designati dicuntur, quum eliguntur, sicut in vita Claudij Cæsaris in fine: Nam & quos Consules designaret, neminem ultra mensum, quo obit, designauit. Porro quos alloquitur Tertullianus, nondum Martyrium tulerant, siue fecerant, ut Cyprianus loquitur, sed expectabant, ut est apud eundem, quibusdã lati professionis sue salutarem diem, & iam tanquam de seculo recessuri ad Martyrum munera & domicilia diuina properabant.

5. & domina mater Ecclesia.] Obscura (ut videtur Rhenan.) quòd matrem Ecclesiam pulcrè dominam vocat. Addit verò: de vberibus suis, nam præcessit: mater; quibus significat thesaurus Ecclesie, vide supra l. de Orat. c. 2. num. 7.

6. de operibus suis propriis.] Docet enim (inquit idem) Paulus ad Ephesios scribens, etiam propriis manibus laborandum, ut habeas quod indigenti committas. Ergo piscor panem misitabat, calcæarius calceos, telam texit, hanc fullo gratis curabat, consuebat vestiarum. Auum pecuniam murebat, diurno labore collectam. Vide etiam quantum prisca Martyribus tribuerint.

7. Gladiatores, &c.] Quod hic habet tam de Gladiatoribus, quam eorum Magistris & Præpositis, distulimus vsque ad librum de Spectaculis.

8. dictata.] Dictata (eodem interprete) non solum ludii magistrorum sunt litteras docentium. Sic & Suetonius in vita Iulij Cæsaris, de gladiatoribus loquens: Tyrannus, inquit, neque in ludo, neque per lanistas, sed in armibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armis peritos erudiebat, precibus enitens, quod epistulis etiam præditur, ut disciplinam singulorum suscipere, neque dictata exercitibus daret. Et Iuuenalis:

- Donec peragat dictata magistris

Omnia.

9. tentabo eos vilibus odiis, affectuibus, &c.] Ita ex MS. 1. Paticanis, pro eo quod erat: vilibus odiis, defectionibus, que substituta videntur ab illis qui putabant non posse competere in Martyris odiis; primum quandoquidem sequitur: aut inter se dissensionibus, illud magis conuenit, maxime quum etiam s. Cypriano conuersiones, amulationes, conuicia & maledicta in confessoribus reprehendat, ubi supra.

10. & in una sua delitecat.] Non dissimilis est ex adnotat Rhen. sententia ei qua in Valentino innotatur. Abscondat se itaque serpens quantum potest totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, alitè habitet, in cæca detrudatur, &c. Alludit autem Auctor ad Serpentes, qui excantationibus fugari solent aut suffumigationibus; atque hoc est quod dicit: excantatus vel effumigatus. Etiam in

12. *iste lib. 8. cap. 32. accensis cornibus cerni odore fugantur, & maxime stratis, ut est apud eundem lib. 10. c. 70. In cantationis autem aspidis fit mentio Plal. 57.*

11. *ut vos committat.] Sæpe (inquit Rhenan.) iam diximus committendi verbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores proprie committuntur. Metaphorice Iuvenalis: Committit vates. Cypri. epist. 14. lib. 3. (que est in nostra editione x.) Et gloriosus seruos Dei cum Dei sacerdote committunt. Est autem hæc etiam Iureconsultorum vox: committere, pro ad certamen provocare. Hinc Plinianus ad legem Aquilianam Digest. lib. 9. Planè, inquit, si cadentem vulneraueris, eris Aquila locus, nisi domino committente hoc factum sit. Aliam remotiorem huius vocis significationem etiam Iureconsultorum habes infra lib. de Cor. militis cap. 2. num. 22. De utraque eodem loco infra Tom. 3. lib. de Prescrip. adu. har. cap. 2. 4. num. 193.*

12. *à martyribus in carcere exorare consueverunt.] Adudit (inquit idem Rhenan.) ad consuetudinem eius temporis, que etiam atate Cypriani in usum fuit, quem admodum ex eius viri scriptis colligitur. Si quidem lapsus id est, qui sacrificauerant idolis, aut necessitatem satisfaciendi pecunia apud magistratum redemerant, accepta securitatis syngrapha, quò reciperent in Ecclesiam ante confessionem exomologesinque & penitentiam, ante impositionem manus Episcopi & cleri, solebant à Martyribus & Confessoribus in carcere constitutis libellum extorquere deprecatorium, per quem in Ecclesiam recipi suberentur. Sic enim lapsi quidam importunius precibus Martyres & Confessores fatigabant, corripuebantque. Focabant autem veteres: Dare pacem, neque in ius communicationis. In hunc igitur sensum accipi debet quod hic Tertullianus scribit: Quam pacem quidam in Ecclesia non habentes. Item: ut si forte & aliis præstare possitis. Vide quanta fuerit olim Martyrum etiam dum viuientium auctoritas. Sanè Cyprianus epist. 15. lib. 3. (que est in nostra editione x. 1.) in libello quorundam Martyrum pro lapsis scripto hoc insertum paulo incautus fuisse restatur: Communice ille cum suis. Nam addi debebat qui nam sui. Proinde idem sanctissimus vir scribit sub antecessoribus suis id semper obseruatum, ut Diaconi ad carcerem commeantes, martyrum desideria consilii sui & scripturarum præceptis gubernarent: his enim illic verbis vitur. Nos ad dictam x. 1. epist. s. Cypri. que Confessoribus & Martyribus inscribitur, addidimus; pertinere istam pacem, quam lapsi à Martyribus in carcere exorabant, ad usum indignitatum in Ecclesia iam tum ceptum, immò & ab Apostolo Paulo in Corinthiis illis, idque integris hæc adnotationibus nostris.*

CAP. II.

13. *Cetera æquè animi impedimenta, &c.] Caput hoc inscripsimus: De comparatione carceris cum mundo. In quo etiam locus infra citatus imitatur s. Cyprianus.*

14. *parentes vestri.] Parentum (inquit Rhenan.) vocabulo, ni fallor, quoslibet cognatos intelligit, quem admodum & hodie vulgus Italarum & Gallorum loquitur. Planè autem ita esse patet ex lib. de Carne Christi, ubi de matre & fratribus sic loquitur: cum indignatio parentes non neget, sed obiuget.*

15. *ex ille vos è carcere, quàm in carcerem introisse.] Simile sermonis (inquit Rhenan.) schema est in Valentinianis: Vbi superindui potuit quàm despoliari. Inspecte quod illic adnotauimus. Faustus Mani-*

cheus apud Auel. Augustinum: Ex Iordane nobis erit factus Iesus Dei filius, quàm natus ex utero mulieris. Amnian. Marcellinus lib. 27. de ingratitude populi in Symmachum præfectum urbi sub Valentiniano & Gratiano Aug. loquens: Quidam plebeius (inquit) finxerat illum dixisse sine indice ullo vel teste, libenter se viuo proprio calcarias extincturum, quàm id venditurum pretis quibus sperabatur. Item alibi Ambrosius in lib. de Viduis: Vitæ facilis tondere quàm prætere. Tametsi aduerbium Magis quod precedit, hic repeti potest, id quod in hoc scriptore numum non est, ut plus semel monuimus. Atqui pro: grauiores catenas induit mundus, MS. tres legunt: imbuit, sed illud placet.

16. *Proconfulis.] Ex hoc loco (inquit idem Rhen.) licet animaduertere Martyres istos, ad quos scribit Tertullianus, vel in ipsa Carthagine, vel aliquo oppido vicino captiuos fuisse detentos, certè in prouincia Carthaginensi. Nam Carthagine Proconfulum fuisse declarat Pontius Diaconus in vita B. Cypriani martyris, cum inquit: Denique comprehensus à ministris Paterni Proconfulis Carthaginensis. Et Paternus Proconful dixit. Item Galerius Proconful dixit. Is mortuo Paterno successerat. Eratque Proconfulum magistratus olim annuus. Vnde illud Cypriani: Eant (inquit) nunc magistratus & Consules siue Proconfules annua dignitatis insignibus, & duodecim fascibus gloriuntur. Neminem verò lateat administrationes Prouinciarum subinde mutatas fuisse pro libidine Cesarum. Equidem in libro, cui titulus Notitia Occidentis, nominatim fit mentio Proconfulis Africa, sub cuius dispositione fuerit Prouincia Consularis, & legati eius duo. Is, ut videtur, apud Carthaginem tanquam Metropolitim habitabat. Vnde & Carthaginensis Africa dicitur eodem libro. Atqui ex his probatur esse uerissimum, quod s. August. tradit (ni fallor lib. de Grammatica) tam veteribus usitatum fuisse uocem: Proconful, atque Pro consule. Eius uerba sunt: Ab E littera uocali nullum Latinum, nisi iuncta præpositione, Masculinum inuenitur, ut Pro consule, Pro Pratore. Ergo iuncta præpositione sunt Latina, ut dixi: Pro Pratore, Pro Quæstore. Nam veteres Nominatiuo casu: Proconful dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in E litteram, Nominatiuo casu generis Masculini.*

17. *in custodiarium.] Eodem modo legis lib. adu. Iud. cap. 4. illud Isaie 1. sicut custodiarium in cucumerario, quod ibidem cap. 13. vertit: cãfula, seu: specula; à custodia illud deriuans.*

18. *Habet tenebras, &c.] Rectè adnotauit similes locos Rhenanus ex s. Cypriani Epist. 81. ad Rogatianum iuniorum & ceteros Confessores, ac 16. ad Moysen, Maximum & ceteros Confessores: O beatum carcerem (inquit) quem illustrasti uestra presentia. O beatum carcerem, qui homines Dei mittit ad cælum. O tenebras lucidiores sole ipso, & luce hac mundi clariore, ubi modo constituta sunt Dei templa, & sanctificata diuinis confessionibus membra uestra. Et alibi: Illuminabat mundum sol oriens & luna decurrens, sed uobis idem qui solem fecit & lunam, maius in carcere lumen fuit, & in corde ac mentibus uestris Christi claritudo resplendens, horribiles carceris atque funestis penalis loci tenebras æterna illa & candida luce radiant.*

19. *Triste illic expirat.] Triste (inquit Rhenan.) id est res tristis, grauolentia uidelicet, illic expirat.*

si accipias verbum expirat, ut sit absolutum. Atqui quod sequitur: de iudicibus ipsis iudicaturi, etiam imitatur s. Cypri. epist. 81.

20. Christianus etiam extra carcerem seculo renunciauit. Verissima est (inquit idem Rhenan.) Cypriani sententia de Habitu virginum: Ceterum quaecunque terrena sunt, in seculo accepta, & hic cum seculo remansura, tam contemni debent, quam mundus ipse contemnitur; cuius pompis & deliciis iam tunc renunciauimus, quum meliore transgressio ad Dominum venimus. Verum de hac renunciatione in Baptismo facta, latius infra T. 3. lib. de Baptismo.

21. si non plus, &c.] Emendauimus (inquit Rhenanus) ex Gorziensi, si non plus in carcere spiritus acquirit, quam caro amittit. Si acquirit, pro: An acquirat. Similem locutionem habes in Apologetico: Cōstet igitur prius, si isti, quibus sacrificatur, salutem Imperatoribus vel quilibet homini impertiri possunt, pro: An isti possint.

22. per curam Ecclesiae, &c.] Meminit huius consuetudinis Origenes hom. 11. in Leuiticum. Exstat etiam hac de re Epist. s. Cypri. 37. hoc titulo: Ad clericum, et Confessoribus in carcere consistentibus omnis humanitas praebeatur. Cui consentiunt quae hic adnotat Rhenan. partim ex eadem epistola in hac verba: Peteres non solum externam curam corporibus Martyrum impendebant, sed & spiritum eorum & sanctum animi propositum precibus adiuuabant, quum publicè in sacrificio, quam nos hodie Missam dicimus, tum priuatim in secessu Deum comprecantes. Sic enim D. Cyprianus epist. 16. ad Confessores & Martyres captiuos scribit: Et nos quidem (inquit) vestri diebus ac noctibus memores, & quando in sacrificio precem cum pluribus facimus, & quum in secessu priuatim precibus oramus, coronis ac laudibus vestris plenam Domini fauentiam postulamus. Haec illi. Verum ennumerò ut adhuc in carne constituti Martyres veteribus illis Christianis cura erant, sic nec defunctos negligebant. Diebus enim quibus excesserant, commemoraciones eorum inter memorias Martyrum celebrabant; nec id semel, sed singulis quibusque annis faciebant, cum videlicet is dies recurrisset, aut statum commemorandarum passionum tempus aduenisset. Hoc nos docet Sanctiss. Cyprianus epist. 6. num. 7. nunc. 37. in hunc modum scribens: Denique & dies eorum (inquit) quibus excedunt adnotate, ut commemoraciones eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus. Quamquam Tertullus fidelissimus & deuotissimus frater noster inter cetera sollicitudinem & curam suam cum fratribus in omni obsequio operationis impartit; qui nec illic circa curam corporum deest (sic enim eam periodum legendam arbitror) scribat ac significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosa mortis exitu transeunt, ut & celebrentur hic a nobis Oblaciones & sacrificia ob commemoraciones eorum, quae citò vobiscum Domino prosperante celebrabimus. Rursum epistola 34. hoc idem adrefatur: Sacrificia pro eis (inquit) semper ut meministis, offerimus, quoties Martyrum passionem & dies anniuersaria commemoracione celebramus. Haec ille. Ceterum quod dicit sacrificia pro Martyribus offerri, sic accipiendum, ni fallor, ut pro eis, idem valeat quod pro commemoracione eorum (nam id prioris loci mox citati verba aperte continent.) veluti passione siue commemoracione passionis occasionem oblationibus & sacrificiis dante. Quae res inde nata videtur, quod in sacrificio iuxta ritum veteris Ec-

clesiae (quemadmodum in Adnotationibus libri de Cor. milit. ex Magno Dionysio obiter indicauimus) post Symbolum decantatum & mutuam pacis consalutationem, nomina pie defunctorum conscripta in scheda, quam in altari ponebant, recitabantur, non sine laude & praenotio virtutum quae in viuentibus eluxerant. Quo tum, bone Deus, qui digniores, quam qui pro Christo sanguinem suum fuderunt: Hanc Ecclesia consuetudinem indicat Aur. August. lib. de Virg. Perhibet enim (inquit) praclarissimum testimonium Ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, & quo defuncte Sanctimonialia ad altaris Sacramenta recitentur. Haec illi. Gratulatoriae ergo preces erant prius, quibus quum Deo gratias agebant, qui Martyrum eam gratiam & tantum dignationis contulisset; tum simile donum caelitus sibi dari concordibus votis susceperant, cui adhuc canit Ecclesia, Gaudeamus in Domino, & reliqua. Id confirmat idem Aur. August. Tractatu 84. in Euangelium Iohannis, de Martyribus & altari disputans, his verbis: Ideo quippe ad ipsum (inquit) mensam, non sic eos commemoramus, quemadmodum alios qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oramus, sed magis ut orent ipsi pro nobis, ut eorum velle adhuc adheremus. Haec August. Alter pro lapsis quae iam reconciliati essent, offerebatur, qui post confessionem criminis & factam penitentiam, exomologatione finitam, post manus impositionem Episcopi & dies hoc consequerentur, ut facta pro eis oblatione & praetione Eucharistiam acciperent. Id ea atas etiam vult offerre nomen alicuius, fortasse quod eius nomen reciteretur commendandum communibus Ecclesiae precibus, descriptum in scheda, atque in altari positum. Quod monere libuit, ut locum Cypriani intelligas in epist. 10. lib. 3. cum dicit: Ad communicationem admittuntur, & offertur nomen eorum. Porro huiusmodi memoria Martyrum siue commemoraciones pepererunt nobis post istos dies plerisque, quibus hodie Christiani ferunt. Sanè ipsum Commemoracionis vocabulum Ecclesia tenuit, sacrificiis nostris non ignotum. Nos vero eadem vultuauimus, & multo plura, tum secundo loco ad epist. 37. de Commemoracione Martyrum quotidianam in Martyrologio, num. 7. tum tertio quoque ad epist. 34. de sacrificiis in anniuersariis Martyrum, ac quotidiana eorum commemoracione in sacrificio, num. 12. & 13. tum denique ad epist. 4. quarto loco hic citatam de sacri dicitur n. 9. ad quos locos copendi gratia Lectorem remittimus.

23. & agapen fratrum.] Intelligit (inquit Rhenan.) eleemosynam, quod ex caritate cum egenis debet fieri communicatio. Hinc legimus apud Cyprianum lib. 3. ad Quirinum: Agapen & dilectionem fraternam respicit & firmiter exercendam. Vtitur Latino vocabulo Tertullianus, adu. Marc. lib. 1. De alienis bonis (& dilectionis operatur. Hieron. ad Eustochium, loquens de illis qui laudem humanam eleemosynis largiendis venantur. Cum manum (inquit) egeni parreixerint, lauantur, quum ad agapen vocauerint, praeo conductor. Huiusmodi Agapen Germani Spendam vocant. Erat etiam canne genus pro pauperibus refocillandis, quibus apud Graecos sportula, à qua sportulantes fratres dicit Cyprianus nouo verbo. Tertullianus Apolog. cap. 39. Certe nostra (inquit) de nomine rationem suam ostendit. Vocatur Agape id quod dilectio penes Graecos est. quantifcunque sumptibus conficit, lacram est pietatis nomine facere sumptum. Siquidem inpos-

quosque refrigerio isto iuamur. Et reliqua. Porro fratrum nomine Christianos intelligi sepe iam monimus. Tertull. in Apolog. cap. mox citato de Christianis loquens: Quanto dignius (inquit) fratres & dicuntur & habentur, qui vnum patrem Deum agnouerunt, qui vnum spiritum biberunt sanctitatis, qui de vno vtero ignoratione eiusdem ad vnam lucem expauerint veritatis. Unde fraternitas pro collegio fratrum sine Ecclesia, Cypriano, Hieron. Ambr. & etiam nostro Tertulliano. Videat autem Lector eadem quoque de re Adnot. nostras ad lib. 3. Testimon. num. 11. et Apolog. 39. cap. num. 17.

24. Non vides alienos Deos. Nam (vt etiam adnotat Rhen.) etate Tertulliani adhuc vigebat Paganismus.

25. non sollempnes Nationum dies. Hic etiam recte adnotat, qui dies sollempnes Nationum vocantur, hoc pacto describitur l. de Cor. milit. Sollemnitates, postulatrices, falsa vota; vbi de his latius, quemadmodum etiam Apologetici cap. 35. num. 461. Hic sufficit quod Rhenanus adnotat apte dici ab Auctore: nō nidoribus spurcis verberatis, eo quod in sollempnibus Caesarum Gentiles (vbi est loco dicto Apolog.) focos & choros in publicum educebant, vicatim epulabantur, ciuitatem tabernæ habitu abolefaciebant. Huc facit quod ad Exorem l. 2. de dispari coniugio loquens, vbi videlicet mulier Christiana Gentili marito nupta est: Moratur (inquit) Dei ancilla cum laribus alienis. Et inter illos, omnibus honoribus dæmonum, omnibus sollempnibus Regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitur.

26. non clamoribus spectaculorum, &c. Etiam quæ hic adnotat Rhenanus, ad lib. de Spectaculis adnotamus.

27. non in loca libidinum publicarum. Similiter (adnotante Rhen.) Hieronymus ad Gerontium: Pe in se putet esse laudabilem, si scortis melior sit, si publicarum libidinum victimas superet. Tertull. lib. de Pallio: Lupas popularium libidinum nundinas vocat.

28. stadia opaca aut porticus, &c. Stadia (vbi recte adnotat Rhen.) hoc est exercitii loca domestica ad gestationem, cursum, & deambulationem apta, reddebat opaca sine, quæ inter porticus in ædificiis veteris constructa erant; nempe nunc platæones, nunc daphnones; hoc est platæna & laureta, in quibus etiam prodeambulare solebant veteres. Eratque stadium viridario coniunctum. De huiusmodi stadio sentit Tertullianus lib. de Cor. milit. cum ait: Suffam in stadio mariti non velatam deambulasse. Quo loco de stadiatis porticibus Viriunium facere mentionem scripsit lib. 5.

29. Nihil crus sentit in neruo. Similiter S. Cyprianus dicta epist. 81. Postus in neruo, ac ferro fuit, sed solutus ac liber spiritus mansit. vbi & quid neruus, tractauimus in Adn. num. 7.

30. Vbi autem erit cor tuum, &c. Auctor verbi Evangeliste transponit, vti melius instituto seruiant. nam apud Mattheum est: Vbi thesaurus tuus, ibi & cor tuum.

CAP. III.

31. Sit nunc Benedicti, &c. Capiti huic titulum dedimus: De carceris molestis æquanimiter sustinentis coronæ aternitatis ergo. In quo etiam illum S. Cyprianus imitatur locis mox citatis. Atqui (vbi adnotat Rhen.) illud: Sit, hic concedentis est, non imprecantis.

Vt illud lib. de Car. Christi: Sit planè stultum, si de nostro sensu iudicemus Deum.

32. cum in Sacramenti verba respondimus. De responsio ad verba Sacramenti Baptismi, seu Sacramento, id est, iureiurando in eodem praestito, tractatum ad lib. de Baptis. Tom. 3. differimus.

33. Nemo miles ad bellum, &c. Hunc totum locum (vbi adnotat Rhen.) imitatus est B. Hieronymus, cum epistolam illam ad Heliodorum scriberet. Inquit enim: Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi vallum? vbi fossa? vbi hyems acta sub pellibus?

34. nec de cubiculo in aciem. Hieronymus ibidem: Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egredieris ad solem.

35. sed de papilionibus expeditis & substrictis. Expediuntur (inquit Rhen.) tentoria inuoluta, quum in castris extenduntur, & funiculis ad palos terra infixos substringuntur, alliganturque, ne vento disturbante corruant.

36. & imbonitas. Imbonitatis (inquit Rhen.) vocabulo rursus utitur in libro de Exhort. castit. Alioquin res (inquit) & viris & foemina eadem imbonitate ad matrimonium & stuprum compixio carnis licitandum. Porro eadem forma dixit imbonitatem, quæ inalienum, pro non alieno, l. 4. adu. Marc. Rectè autem paulo post restituit idem ex Gortensi cod. Etiam in pace, labore & incommodis.

37. in armis deambulando. Vegetius (secundum quod idem citat) penult. c. l. 1. Præterea vetus (inquit) consuetudo permansit, & Diui Augusti atque Adriani constitutionibus præcauetur, vt in mense tam equites quam pedites educantur ambulatum. Hoc enim verbo hoc exercitii genus nominant, & decem millia passuum armati instructique omnibus telis pedites militari gradu ire ac redire iubebantur in castra, ita vt aliquam stineris partem cursu alacriore conficerent. Rursum lib. secundo: Iuniores quidem (inquit) & noui milites manè ac post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi, sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Ibidem docet tempestate vel ventis aere turbato milites sub recto, quod ex cannis, vlna, vel culmo constabat, armis erudiri solitos. Ceteris autem & hybernis diebus si nives pluuiaque cessarent, exerceri cogebantur in campo; ne intermissa consuetudine, animi militum debilitarentur & corpora. Syluam cedere, onera portare, fessis transilire, in mari vel in fluminibus natæ, gradus pleno ambulare, vel etiam armatos cum sarcinis suis currere frequentissime conuenit, vt quotidiani vsus laboris in pace, difficilis non videatur in bello.

38. testudinem deficcando. Rectè quidem Rhen. De materia (inquit) ac tabulatis testudo cõtextitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis, sentonibusque vestitur. Auctor Vegetius. Robustiora sunt ligna, diu excicantur. Sed his adiciendum, quod Testudo instrumentum fuerit bellicum simile arietis, de quo libro de Pallio, dicta à similitudine reptilis, quod Testudinem dicimus, eo quod trabem funiculis suspensam, quæ salte dicebatur modo, sicut suum caput reptile, nunc exerat, nunc reducat. Addunt autem MS. 3. defudando. sed videtur loco huic non conuenire.

39. & sole ad cælum. Adnotat Rhen. accipi hic cælum pro vento seu aere frigidiore, aliqui (inquit) possit etiam legi: gelu. Ego verò magis crediderim accipi pro aere crasso seu obscuro, iuxta illud Ciceronis l. 2. de Diuin. De cælo aëris crassitudo; & quod

apertius idem habet Tuscul. qu. lib. 1. Caelum hoc, in quo nubes, imbres, ventique aguntur, quod humidum & caliginosum est propter exhalationes terre. Quod pertinere videtur & illud Virgilij Aeneid. 1.

- Caelumque serenat.

40. de tunica ad loriam. Hieron. (vri ab eodem citatur) ad Heliodorum: Corpus aduersum tunicis, loricae onus non fert. Atqui de Tunica vide lib. de Pallio cap. 1. & ibidem Adnot. nostras num. 4.

41. Proinde vos Benedicite. Inter captiuos (inquit Rhenan.) istos Christianos erant & mulieres, quas nunc compellat, benedictas vocando. Eodem sermone vocabulo ornat lib. de Cultu femin. c. 4. 5. 9. et 13. Sic Cyprianus in epistola quadam ad Martyres: beatas autem feminas (inquit) saluto, quae vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constituta; & reliqua. Idem in sermone de Lapsis: Cum triumphantibus viris (inquit) & feminae veniunt, quae cum seculo dimicantes sexum quoque vicerunt.

42. Agonothetes Deus viuus, &c. Vel ex eo quod hic & Deum viuum agnoscit, Patrem nempe, & mox Spiritum sanctum, & deinde Christum Iesum, atque adeo tres in Trinitate personas, patet hunc librum conscriptum praequam in Montani haeresim laboraretur, quippe qui Hieron. teste contrarium senserit, vri lib. de Trinitate latius infra Tom. 5. Atqui quid officij habuerint Agonothetes, Xylarches, & Epistates, ex Rhenano & aliis infra latius lib. de Spectaculis. Sicut & de Brabio, & Athletarum tum vnctione, tum strictiori disciplina. Huic loco sufficiunt similes S. Hieronymi loci, alter ad Lucinum: Non est inuidus Agonotheta noster. alter lib. ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosolymitani: Cur ergo ista queruntur (inquit) cur tu omisissis super quibus pugna est, de scammate & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis disputationibus immoraris?

43. corona aternitatis, brabium, &c. Sive brabium legas ad imitationem Graecae vocis, sive brauium, vri habent 3. MS. perinde est. Similiter autem S. Cyprian. epist. 9. ad Martyres & Confessores de Mappalico, explicans illud Psalm. 115. Pretiosa est in conspectu Domini mors iustorum eius. Pretiosa (inquit) mors hac est, quae emittit immortalitatem pretio sanguinis sui, quae accipit coronam de consummatione virtutis. Et sub finem eiusdem Epistole: Sed & ipse (Dominus nempe) luctatur in nobis, ipse congregatur, ipse in certamine agonis nostri & coronat pariter & coronatur. Latius autem id ipsum reperit Tertull. sub finem lib. de Coron. milit. allegans & scripturas, quae coronam vitam promittunt & representant, Apocalyp. 3. 4. 6. 10. ac 2. Tim. 4. Loc. adnotandi contra modernos aduersarios, qui vitam aeternam non nisi gratiam esse volunt, non coronam aut mercedem. Item contra eos qui merita sanctorum Martyrum negant, quia correlatiua sunt merita & merces, certamen legitimum & corona, quemadmodum adtigimus lib. de Penit. & latius tractabimus lib. sequenti de Patientia.

44. gloria in saecula saeculorum. Alludit ad illud Psalm. 83. In saecula saeculorum laudabunt te.

CAP. IIII.

45. Scimus ex Dominico precepto, &c. In-
scriptionem huius capituli fecimus: Quod animari debeant Martyres exemplis eorum, qui fama & gloriae folius causa multa perpeffi sunt, in quo mul-

ta eadem repetit, quae supra videre est. Apologeticus cap. vlt. Atqui ex MS. 3. legimus: spiritum promptum esse, & ex coniectura Ioannis Harrisj: nec iam de incommodis carceris. Vbi esse, & de reuicis adu-

46. Timebit forsitan caro gladium graue, &c. Cyprianus (inquit Rhenan.) aduersus Demetrianum genera tormentorum enumerans, quibus ille Christianus affligeret: Innoxios (inquit) iustos, Deo caros, domo priuatus, patrimonio spoliatus, cathenis premis, carcere inclusus, gladio, bestis, ignibus, punit. Rursum lib. de Lapsis: Sed cum durissimi iudicis recrudescente san-
ctia, iam fatigatum nunc flagella funderent, nunc cunctanderent sustes, nunc equuleus extenderet, nunc singula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in collucatione deseruit, infirmitas viscerum cessit. Idem alio multis locis supplicia Christianorum commemorat. Videat ibidem Lector Adnot. nostras ad posterorem librum num. 52. item in Tertull. Apolog. alicubi vbi & vlt. cap. etiam supplicij meminit, ob quod Sarmatitij ac Semaxij dicebantur, eo quod ad stipticum dimidij axis reuincti Sarmenorum ambitu errerent. Qui lib. ad Scapulum cap. vlt. indicat primum dumtaxat gladiotenus animaduersum in Chulitanos, quamquam ab illo etiam cremarentur.

47. Lucretia. Exemplum hoc notius quam exciplicari debeat. Reperit id ipsum sub finem lib. de Casti.

48. Mutius. De hoc vide Adnot. nostras in Apolog. cap. vlt. num. 62.

49. Heraclitus. Is (vri adnotat Rhenan.) laborabat morbo aqua intercutis, & cum obscuris sermionibus afflueret homo, sperandum e medicis iussisset; Nunc et imbre siccitatem facere possent, & ab illis ludis se patetibus suis neglectus, tandem ipse sibi subuenire volens, bubulis excrementis oblini corpus suum inflatum fecit. Est apud Laertium.

50. Empedocles. De hoc vide Adnot. nostras in lib. de Pallio cap. 4. num. 83. Meminit item eiusdem infra Tom. 3. lib. de Anima.

51. Peregrinus, &c. Haec lectio (inquit Rhenan.) mihi non displicet. Nam auctor est Eusebius Caesariensis in Chronicis, quae nobis veritas Hieronymus, anni Imperij Marci Antonini Veri quinto, si non fallit numerus, Peregrinum Philosophum apud Pisas, vri quoniam ex lignis composuerat incensio, semet supercesse. Hec ergo Tertullianus dixit: non olim, ad antiqua exempla, quae praemissit, respiciens; cum ipse vixeret sub Diuero, qui post Marcum Antoninum anno 33. regnauerat. Peregrini vitam descripsit Lucianus in libello cui titulus: De morte Peregrini. Qui se testatur interfuisse spectaculo, cum in ignem se Proteus inuiceret, bene paratioriam aucupaturus; id enim vocabuli sibi indicat impostor ille. Ammianus Marcellin. lib. 29. loquens de crudelitate Valerij Augusti; ducti vniuersi (inquit) flebiliter iugulantur praeter Simonidem; quem solum solum ille sententiis laetior, efferatus ob constantiam grauius, iusserat flammis exuri; qui vitam ut dominam pergitans rabidam, videns subitas momentorum ruinas, immensibilis conflagrauit, Peregrinum illum imitatus Proteus cognomine Philosophum clarum, qui cum mundo discordi statuisset, Olympia quinquennali certamine sub Graecia conspectu totius, ascenso rogo quem ipse construxit, flammis absumptus est. Aui. Gellius Noct. Attic. lib. 12. Philosophum (inquit) nomine Peregrinum, cui postea cognomen inuenit Proteus factum est, coronam

grauem atque constantem vidimus, cum Athenis esse-
mus, diuersantem in quodam rugurio extra urbem, & re-
liqua.

52. Dido.] Vide de hac Adnot. nostras in vlt. cap.
Apolog. n. 622.

53. Aldrubalis vxor.] Refert hoc Linius lib. 51. ad
vxorem Aldrubalis illius, qui tertio bello Punico à Sci-
pione Amiliano victus est.

54. Regulus.] Carthaginieses Atilium Regulum
(viri adnotat Rhenan.) palpebris resectis dolio inclusum,
quo undique acuti stimuli eminebant, necauerunt. Ex
Valerio Max. L. Florus de Regulo: Nec vltimo sine carce-
ris seu crucis supplicio deformata mansit. Seneca com-
pluribus locis crucem Reguli commemorat.

55. Cleopatra.] Hæc historia notior est quam vt com-
mentariis sit opus. De regno eius cum Augusto vide lib.
ada. Ind. c. 8. Adnotat autem Isidorus Etymol. l. 12. c. 5.
quod perierit Cleopatra genere aspidis quæ l'palis dicitur,
eo quod somno necet, atque adeo quod in mortem quasi
somnia soluta sit.

56. meretrix Atheniensis.] Exemplum hoc mere-
tricis Atticæ habes etiam supra, Apolog. c. vlt. & in
Adnot. nostris ibidem n. 624.

57. Nam que hodie apud Lacedæmonas, &c.]
sic ex MS. pro: Nam quod. Atqui (viri adnotavit ad c.
vlt. Apolog. hic citatum à Rhenano Franciscus Zephy-
rus) Δελας, Ἰσθμίου ἢ Ἰσθμίου Spartanorum puerorum cele-
brantur Cicero in Tusculanis. Alludit ad eandem illud
Stomatani Apophthegma apud Athenæum: Quod si quis
hominem (inquit) delinquat, plagis afficiatur Lacedæmo-
ni. Cui addit Eusebium interpres. Hæc obiter dictum se-
sumus est, ab Δελας, Ἰσθμίου Spartanis sollempnibus etiã
sibi celebrem.

58. Tanti vitreum, quanti verum margaritū?]
Præter huius explanationem ad Prolegomena nostra
differimus, ne hic proximiores simus.

CAP. V.

59. Omitto nunc gloriæ causam, &c.] Hoc caput
inscripsimus: De exemplis illorum qui affectatione
quædam omnia tormenta conculant, quod quædam

de Gladiatoribus agat, id etiam differimus ad librum de
Spectaculis.

60. Iam & ad ignes quidam se autorauerunt.]
Aurorare (viri recte adnotant Rhen.) obligare est, unde
autoramentum, & milites autorati. Atqui alludere
videtur ad Herculem, de quo S. Cyprian. lib. Quod idola
non sint Dii, sic loquitur: Hercules vt hominem exuat,
Oeteis ignibus concrematur. Quod confirmatur etiam Testi
testimonio, qui cum dicit astrologum eo die se flammis
iniecisse, quo solis erat obscuritas futura. Quod quum fece-
rit, vt opinio sua diuinitatis confirmaretur, recte adfe-
ctationi tribuit Auctor. Qui præterea stud recenseant,
citant Adnotat. nostris in dictum locum n. 6. & extat
eius rei historia apud Philostratum in Heroicis c. 16. Pla-
nè autem ad loci huius intellectum facit, quod supra ha-
bet Auctor Apol. c. 16. & qui viuis ardebat, Her-
culem induerat.

CAP. VI.

61. Sed hæc exempla, &c.] Vltimum hoc caput in-
scripsimus: De conditionis humane contemplatione.
Quem etiam locum alicubi imitatur S. Cypria-
nus.

62. & in medijs ciuitatibus elapsæ caueæ.] Hic
venit mihi (inquit Rhen.) in mentem diuarum seuarum
Vrsarum, quas Valentinianus Augustus alebat, earum
caueas iuxta cubiculum suum locare solitus. Alteri Mi-
cæ aurea nomen erat, alteri Innocentia. Multos ille mor-
talis laniarunt, vidente & hac sententia delectato princi-
pe. Auctor Ammian. Marcellinus l. 39.

63. quantæ qualisque persona, &c.] Rectè illud
hominis causâ interpretatur Rhenanus de Imperatore:
nam alludit ad exitus, seu occisiones eorum, qui contra-
riis partibus Seueri Imperatoris fuerant, de quibus in hæc
verba Apolog. c. 35. Sed & qui nunc scelestorum
partium socij aut plausores quotidie reuelantur,
post vindemiam parricidarum racematio super-
stes. de quibus ibidem latius n. 478. & 479. Hoc vñ
hic adiciam, hinc apparere eodem ferè tempore scriptum
hunc librum, quo Apologeticus.

TULLIANUS
ANNOTATI ONIBUS
PAMELII
A. V.
16.

ARGUMENTVM IACOBI PAMELII IN
LIBRVM DE PATIENTIA.

PATIENTIÆ encomium descripturus Tertullianus, post captatam Lectoris
beneuolentiam, non aliis modo, sed sibi potissimum eam exoptans, suspirans &
inuocans.

Primum deducit, etiam eos qui cæca viuunt Philosophos, omnem sapientiæ
ostentationem de Patientia præ se ferre. I.

Deinde Deum ipsam Patientia nobis exemplum esse debere, usque adeo vt plures Do-
minum idcirco non credant, quia seculo iratum tamdiu nesciunt. II.

Item & Christum Dominum inter homines in terris, qui etsi homo, nihil tamen de impa-
tientia hominis imitatus est. III.

Quid quod & obsequij disciplina, quam nobis alij exhibent, quàmque nos Deo debe-
mus commendationem & præscriptionem Patientia in se contineat. IIII.

- V. *Imò quantum sit bonum Patientia, ex contrario impatientia malo magis illuminari, cuius natales in ipso diabolo deprehenduntur, qui quia patienter hominem non tulerat, angelus perditionis factus est, & eundem hominem primo conuenta & infecta muliere in crimen aduocauit. Qui antea innocens ubi semel impatientia succidit, desuit Deo sapere, ex qua proinde matrix facta est in omne delictum.*
- VI. *Porro Patientiam eam esse, quæ fidem antecedit & subsequatur, exemplo Abrahæ comprobatur, & Christi, quum gratiam legi superduxit, fidem Patientia ira prohibita composuit.*
- VII. *Atque adeo contemptum diuitiarum, & cupiditatum detruncationem, Patientia exercitationem esse.*
- VIII. *Eadem quoque feri, ut minoribus delictis, utpotè maledictis, & lingua amaritudinis non ledamur, quum equanimiter iniuriam patimur.*
- IX. *In amissione item nostrorum Patientia dolorem temperari.*
- X. *Ultionis item libidinem aut gloriæ aut malitiæ causa, numquam non Domino odiosam, qui sibi vindictam arrogat, Patientia excludi.*
- XI. *Multiplicia præterea mali spiritus incitamenta & domi & foris nostra equanimitate eludi, & insuper eius officij dignam esse mercedem, felicitatem scilicet regni celorum.*
- XII. *Quum præterea omnem speciem salutaris discipline gubernet Patientia, etiam paciæ & penitentia ministrare esse, solita lapsis subuenire, item fidei, spei & dilectionis.*
- XIII. *Neque verò in animo tantum constitutam Patientiam, sed & in corpore demerendo Domino multipliciter adlaborare, tum afflictatione corporis per ieiunia, tum continentia carnis, in viduis, virginibus, voluntariis spadonibus, tum denique in persecutionibus, seu fuga urgeat, seu carcer præueniat, seu denique verbera, ignem, crucem, bestias, gladium constantiter tulerit.*
- XIII. *Exemplo esse, qui hic Patientia viribus subnixi sunt, Isaiam, Stephanum, & factum illum Iob, qui omnem Patientia speciem aduersus omnem diaboli vim expunxit.*
- XV. *Denique Patientiam Deum habere debitorem, quod omnibus eius mandatis interueniat, & fidelem delectet, Gentilem inuiter, in omni ætate, in omni sexu formosa sit, vti vel ex effigie habitusque Patientia, quam paulo latius prosequitur, comprehendere est.*
- XVI. *Ita tamen ut de caelesti, vera, Christiana Patientia hæc omnia intelligantur, non de Patientia Gentium falsa & probrosa, quam diabolus emulatus & suos docuit.*
- Ceterum præterquam quod nemo de hoc libro Tertulliani unquam dubitauerit, pro more suo ad instar huius S. Cyprianus librum scripsit: De bono Patientia, in quem multa etiam ipse verba transscripsit. Viderunt etiam Manuscriptum Trithemius & Politianus ante omnem editionem, quæ multo post facta est per Rhenanum, ex Paterniacensi primum, deinde & Gorziensi codice, & initio scholiis, postea & Adnotationibus egregie aucta, ut nos magnopere nouo commentario sit opus. Nos interim aliquot additis nostris Adnotationibus, iterum ex tribus Vaticanis codicibus MS. hunc librum repurgauimus.*